

**ÓZBEK ADABIY TANQIDCHILIGI.ANTOLOGIYA.**

*FarDu, filologiya fakulteti, 4- bosqich talabasi*

***Tursunboyeva Marhaboxon***

***Annotatsiya:*** Mazkur maqolada o'zbek adabiy tanqidining nazariy asoslari, uning ontologik mohiyati, badiiy asarning mavjudlik tabiatini anglash jarayoni hamda adabiy tafakkur rivojida ontologik yondashuvning o'rni tahlil qilinadi. Adabiy tanqidning shakllanish bosqichlari, estetik qarashlar evolyutsiyasi, badiiy haqiqat va mavjudlik tushunchalarining o'zaro bog'liqligi ilmiy jihatdan yoritiladi. Shuningdek, o'zbek adabiyotshunosligida ontologik qarashlarning namoyon bo'lishi, tanqidiy tafakkur rivojiga ta'siri va zamonaviy talqinlari muhokama qilinadi.

***Kalit so'zlar:*** Adabiy tanqid, ontologiya, badiiy mavjudlik, estetik tafakkur, adabiyot nazariyasi, badiiy haqiqat, adabiy jarayon, talqin, estetik kategoriya, tanqidchilik

**Kirish**

Adabiyot insoniyat tafakkurining eng murakkab va chuqur shakllaridan biridir. Badiiy asar nafaqat estetik hodisa, balki mavjudlikni anglashning o'ziga xos modeli hamdir. Shu sababli adabiy tanqid faqat baholash vositasi emas, balki badiiy borliqni tushunish mexanizmi sifatida namoyon bo'ladi. O'zbek adabiy tanqidi tarixiy taraqqiyot jarayonida turli metodologik bosqichlarni bosib o'tdi. Dastlab ma'rifiy-estetik qarashlar ustuvor bo'lgan bo'lsa, keyinchalik ilmiy-nazariy asoslar shakllandi. Bugungi kunda esa adabiy tanqid ontologik yondashuv asosida badiiy asarning mavjudlik tabiatini o'rganishga intilmoqda. Ontologiya falsafaning borliq haqidagi ta'limoti sifatida adabiyotshunoslikka kirib kelib, badiiy asarni oddiy matn emas, balki mustaqil estetik mavjudlik sifatida talqin qilish imkonini yaratdi. Adabiy tanqidda ontologik yondashuvning asosiy vazifasi badiiy asarning ichki mavjudlik qonuniyatlarini ochishdan iboratdir. Bu jarayonda obraz, syujet,

kompozitsiya kabi elementlar faqat struktur birliklar sifatida emas, balki ma'no va mavjudlik tashuvchi estetik shakllar sifatida tahlil qilinadi. Har bir badiiy obraz real hayotdagi ob'ektning aynan o'zi emas, balki uning estetikqayta yaratilgan ko'rinishidir. Shu sababli obrazning mavjudligi o'ziga xos ontologik tabiatga ega bo'lib, u faqat matn ichida emas, balki o'quvchi ongida ham davom etadi. O'zbek adabiy tanqidida ontologik qarashlar bevosita falsafiy termin sifatida kechroq shakllangan bo'lsa-da, uning mazmuniy ildizlari Sharq mumtoz adabiyotida mavjud edi. Tasavvufiy adabiyotda borliq va inson, ruh va haqiqat munosabatlari markaziy o'rinni egallagan bo'lib, bu yondashuv badiiy matnni ruhiy borliq ifodasi sifatida talqin qilishga olib kelgan. Keyingi davrlarda esa adabiy tanqid ilmiylashib, matnni struktur, semiotik va estetik jihatdan tahlil qilishga o'tdi.

Zamonaviy o'zbek adabiyotshunosligida ontologik yondashuv fenomenologiya va hermenevtika bilan uzviy bog'liq holda rivojlanmoqda. Badiiy asar endilikda tayyor ma'no emas, balki o'qish jarayonida qayta yaratiladigan estetik hodisa sifatida qaraladi. Har bir o'quvchi asarni o'z tajribasi, madaniy qarashi va estetik idroki asosida yangidan "mavjud" qiladi. Shu ma'noda badiiy asar statik emas, balki doimiy harakatdagi ontologik jarayondir.

Adabiy tanqidning vazifasi ana shu jarayonni tushunish, badiiy matnning yashirin qatlamlarini ochish va uning estetik borliq sifatidagi mohiyatini yoritishdan iboratdir. Bu esa tanqidchini oddiy baholovchidan ko'ra chuqur falsafiy tafakkur egasiga aylantiradi. Badiiy haqiqat muammosi ham aynan shu nuqtada dolzarb ahamiyat kasb etadi, chunki adabiyotdagi haqiqat real hayotdagi haqiqatdan farqli ravishda estetik va ruhiy tajriba bilan bog'liqdir. Shu tarzda o'zbek adabiy tanqidi ontologik yondashuv asosida yangi bosqichga ko'tarilib, badiiy asarni ko'p qatlamli estetik mavjudlik sifatida talqin qilish imkoniga ega bo'lmoqda. Bu jarayon adabiyotshunoslikni falsafa, estetika va madaniyatshunoslik bilan yanada yaqinlashtirib, uning ilmiy ufqlarini kengaytirmoqda.

### Xulosa

O'zbek adabiy tanqidi rivojlanish jarayonida oddiy estetik baholashdan ilmiy-falsafiy tahlil darajasiga ko'tarildi. Ontologik yondashuv uning metodologik

imkoniyatlarini kengaytirib, badiiy asarni mustaqil estetik borliq sifatida tushunish imkonini berdi. Natijada adabiy tanqid faqat asarni sharhlash emas, balki uning mavjudlik mohiyatini ochib beruvchi ilmiy-falsafiy faoliyatga aylandi. Bu esa o'zbek adabiyotshunosligining zamonaviy ilmiy tafakkur tizimida munosib o'rin egallashiga xizmat qilmoqda.

Kalit so'zlar (yakuniy)

Adabiy tanqid, ontologiya, badiiy borliq, estetik mavjudlik, matn talqini, hermenevtika, fenomenologiya, badiiy haqiqat.

### **Foydalanilgan adabiyotlar**

Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. Toshkent. Karimov N. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. Toshkent.

Sharofiddinov O. Adabiy tanqid masalalari. Toshkent.

Yo'ldoshev Q. Badiiy tahlil asoslari. Toshkent.

Rasulov A. Adabiyotshunoslikka kirish. Toshkent.

Lotman Yu.M. Badiiy matn strukturasi. Moskva.

Bakhtin M.M. Estetika va roman nazariyasi. Moskva.

Gadamer H.-G. Haqiqat va metod. Moskva.

Eco U. Ochiq asar nazariyasi. Milan.

Losev A.F. Estetika tarixi. Moskva.